Tinghus i Sdr. Lourup 1684- 1737 og dets beliggenhed

Af Vagn Olesen

De geografiske placeringer af de gamle tingsteder og tinghuse er ofte usikker. Men man kan i nogle tilfælde komme spørgsmålet nærmere ad forskellige veje. Nogle lokaliteter kan udelukkes. Andre kan sandsynliggøres. Det er således formålet med denne artikel, at sandsynliggøre placeringen af Tinghuset for Gørding Herred fra slutningen af 1600-tallet til første halvdel af 1700-tallet.

Skriftlige kilder

I sin herredsbog fra 1872 skriver Oluf Nielsen (s. 1-2): *Gørding Herred hører ikke til de ældgamle herreder, hvis oprindelse er lige så gammel som det danske folks; vi ved nemlig, at det i 1231 var en del af Malt Herred, men at det inden århundredets udgang var fremstået som et særeget retsområde. Dette ses bl.a. af herredets segl, der forestiller en rytter i rustning med spyd, ti hjelmens udseende hører netop det 13. århundrede til, ligesom omskriften i randen ej heller kan være yngre end omtrent 1300; der står: secretum Gyringhæreth. I dokumenter nævnes Gyringhæræth også omtrent 1291. Herredets tingsted var først i Tinglund Ris på Sønder Gørding hede. Tingstedet var vist endnu dengang en plads under åben himmel.*

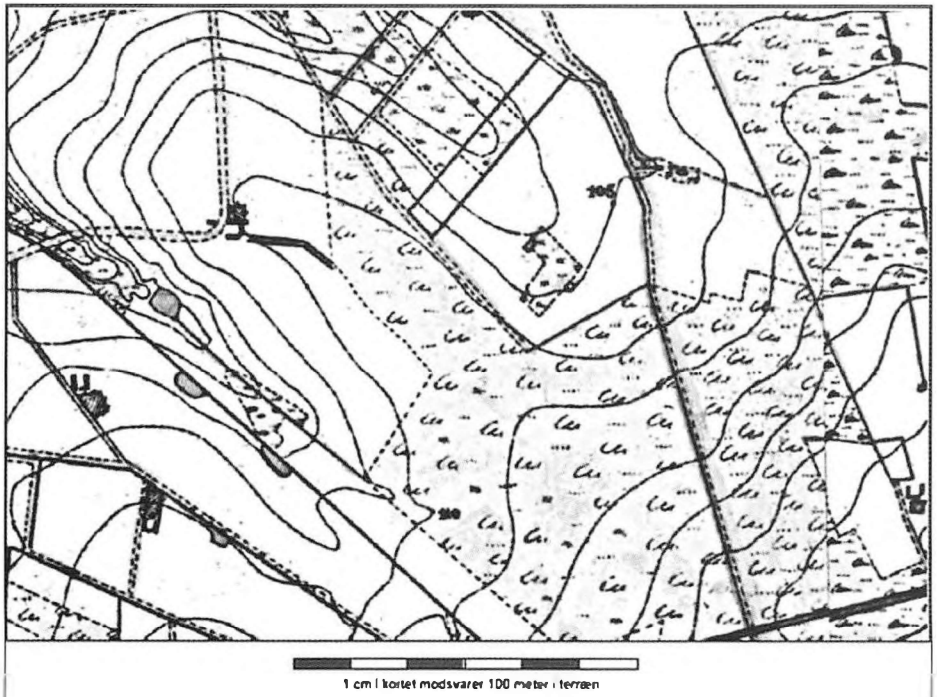
I 15-1600 tallet blev der holdt rettergang under åben himmel på Tinglund Ris på Sdr. Gørding Hede. Tinglund Ris kan findes på ældre kort og er et lille område beliggende ca. 0,5 km. syd for »Risagergård«, Risagervej 6. Gørding. Kortet findes bl.a. i Gørding Sognearkiv. *1684 lagdes Gørding og Malt herred under 1 ting og formentlig er det da, at tinget er henlagt til Sønder Lourup i Gørding Sogn, hvor tinghusets sted endnu vises.*

Der er desværre ingen nærmere beskrivelse af, hvor dette tinghus har ligget, og derfor syntes jeg det kunne være spændende om stedet, hvor tinghuset havde ligget, kunne genfindes.

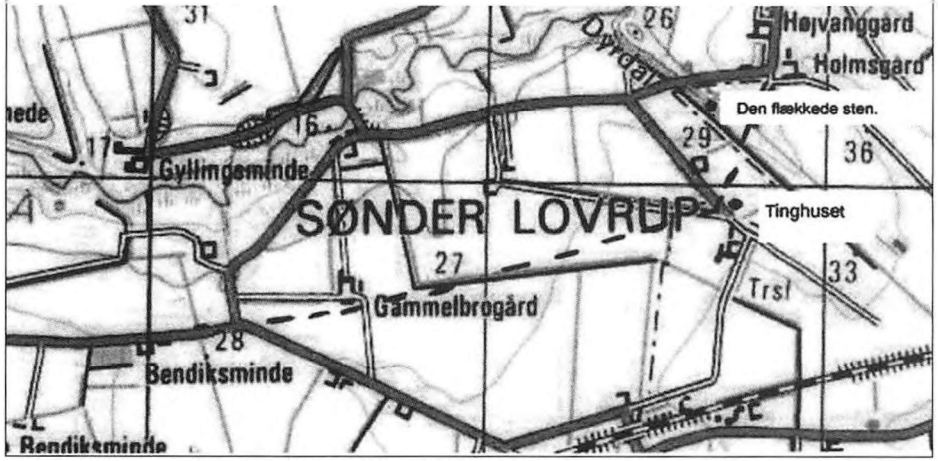
Undersøgelse i Dyrdal

Kr. himmelfartsdag 2004 var vi nogle personer, der tog ud til krattet i Dyrdal i Sdr. Lourup, for at undersøge om nogle sten, som jeg havde fået et tip om, skulle stamme fra det gamle tingsted.

Med på turen var fra Esbjerg Museum Museumsdirektør Ulla Mejdahl og Museumsinspektør Palle Siemen. Endvidere Chr. Bæksgård, Inge Rusch, Grethe Olesen og jeg samt naturligvis Gdr. Gerhard Møberg, »Holmsgård«, som ejer krattet med stenene. Gerhard havde ikke megen tro på, at stenene stammede fra et gammelt tingsted, selv om mange i tidens løb havde prøvet at overbevise ham om det. Han ville dog, lige som os andre, gerne vide mere om stenene. Med skovle og en kost vandrede vi derfor ned i krattet. Gerhard førte an og udpegede stedet, hvor stenene skulle ligge, og medvirkede endvidere til at fjerne blade og andet, og frem kom nogle store flade sten.



Målebordsblade 1842-1899



På det gamle kort ses herredsgrænsen som den stiplede linie i højre side af kortet, fra nordvest mod sydøst. Man kan se at der i dette område var hede – måske Grimhede? Midt i kortet er angivet et højt punkt med 105 (fod=33 meter) og gården der i dag hedder Sørmarksvej 72 (i Holsted). Her i nærheden kan tingstedet have ligget. I kortets venstre hjørne ses det der nu hedder Tingvej og lige nordøst herfor Dyrdal. Den stiplede vej i venstre hjørne er Gørklintvej der svinger 90 grader ved Holmsgård.

På det nye kort over Sønder Lourup har Vagn Olsen angivet to steder med prikker: 1 fundstedet for den flækkede sten i lavningen Dyrdal, og 2 placeringen af Tinghuset ved Tingvej, der går mod sydøst fra Dyrdal i retning af jernbanelinien, ikke langt fra transformatorstationen. Den gamle vej, som blev slettet i forbindelse med udskiftningen i Lourup 1798 er indtegnet med en stiplet linie. Nord for det VO har angivet som Tinghuset, ses kortets højeste punkt 36 meter og Holmsgård.

Palle Siemen kunne straks konstatere, at det var en stor sten, der var blevet flækket, men hvornår og hvorfor var et åbent spørgsmål. Det blev derfor besluttet, stenene skulle undersøges, for om der eventuelt var inskriptioner på stenenes underside, men inden de blev vendt, sørgede Ulla og Palle for at stenene blev målt op og registreret.

Mundtlige overleveringer

Bl.a. skriver tidligere sognerådsmedlem fra Lourup Andreas Jensen i sine erindringer (Fra Arilds tid): At når tingstedet blev flyttet til Sdr. Lourup 1685 var det nok godt, den fik en god plads i en dal, hvor stedet endnu kan vises. Stedet er formentlig Dyrdal med den flækkede sten. Jørgen Olesen som er 5. generation på gården Tingvej 2 fortal-

te mig følgende i oktober 2004: Jeg *har som barn været med til, at vi legede rettergang på de omtalte sten, hvor jeg bl.a. har været dommer. Jeg har altid fået fortalt, at stenene havde noget at gøre med et tingsted.*

Der er dog også en anden forklaring: Karen Jensen som er født på »Tingstedgård« Tingvej 1 og sammen med Niels Jensen har ejet »Tingstedgård« indtil for få år siden fortæller til mig: *Min far har altid fortalt, at tinghuset har ligget lidt syd for Tingstedgård, på den højeste plet, og der har vi gennem årene samlet en stor mængde sten.* Noget tyder på at Karen og hendes far har ret, for på et gl. matrikelkort fra Sdr. Lourup, som er gået forud for udskiftningen ca.1800, har vejen fra Gørding til Holsted netop gået til det sted, hvorefter vejen svinger til venstre efter Holsted.



Det flade landskab øst for Tingvej 2. Foto: Stig Hegn

Tinghuset

At tinghuset ikke har været nogen arkitektonisk eller solid bygning, som når vi i vore dage bygger tinghuse, vil nærmest fremgå af følgende som er hentet i rigsarkivet og gengivet i bogen Holsted sogn. (Frederiksen 1931, side 30-38).

I 1698 er det allerede forfaldent, og beskrives således i Tingbogen af 11. august samme år: 8 mænds syn: Tinghuset består af 7 fag. I tredje fag fra østre ende en skorsten med den ene side indtil, som retten holdes, den anden vesterud, hvor andre forventer tiden, indtil deres sager ordentlig kan ekspederes. Egefjæl til væge og gavle. En dør for og 2 små vindueskarme med 6 små vinduer i. Ved vestre ende af tinghuset 2 fag til heste i regn og uvejr, såsom tinghuset ligger på vild mark. Her skal der være ringe til at binde heste ved. Derefter kommer der en længere redegørelse om husets dårligdomme, bl.a. er meget af træet råddent, stråtaget trænger til fornyelse, Skorstenen i en dårlig forfatning, gulv og loft er der heller ikke i huset, og til at sidde på kun et par stole. Så det vurderes, det vil koste 193 rigsdaler 4 mark og 2 skilling for at få huset bragt i forsvarligt stand. Der var endvidere to slemme fejl ved dette tinghus. Den ene var, at folk i venteværelset kunne høre hvad der blev sagt i retslokalet, og de kunne så indrette deres svar herefter, og den anden fejl var, at der i tinghuset flød lidt rigeligt med brændevin, så vidner og andre blev noget usikre i deres svar til dommere og domsmænd.



Karen og Niels Jensen. Karen udpeger det sted, 5 m fra Tingvejen, hvor hun mener tinghuset har ligget juli 2004. Foto: Vagn Olesen .

Eftersøgning med metaldetektor d. 24. okt. 2004.

Forhenv. skoleinspektør Poul Bennedsen, der er født på »Gammelbrogård« prøver samen med amatørarkæolog Jens Chr. Lau fra Foldingbro med metalsøger at finde genstande, der kunne henføres til et tinghus. Både marken, hvor det menes at tinghuset har ligget, og Dyrdal blev undersøgt. Det vi håbede på, var at finde mønter eller metalgenstande der kunne henføres til 16- 1700 tallet. Men det blev kun til gamle patronhylstre og deslige. Jesper Bennedsen står med en funden hestesko.

Stenene vendes Grundlovsdag 5. juni 2005

Grundlovsdag blev de flade sten i krattet Dyrdal vendt eller løftes op, for at se om der var hugget inskriptioner på stenenes bagside, der eventuelt kunne belyse et eller andet. Det blev dog konstateret, at der intet udsædvanligt var på stenene.



En sten løftes den 5. juni 2005. De medvirkende på billedet er fra venstre: Jefrey Andersen, Vagn Pedersen, Palle Siemen, Gerhard Møberg og Uffe Munk. Foto: Vagn Olesen

Konklusionen

Jeg tror alle, der har været med til undersøgelsen, er af samme mening som Ulla Mejdahl og Palle Siemen, nemlig at stenene i krattet er en stor sten, som er blevet flækket på et ikke nærmere bestemmeligt tidspunkt og efterladt. Den sten har intet med det gamle tinghus at gøre. Derimod synes jeg det er sandsynligt, at tinghuset har ligget der, hvor Karen Jensen mener det har ligget. Det vil sige ca. 100 m syd for »Tingstedgård« og 5 m øst for tingvejen, lige før et lille sving på vejen. Med til at gøre dette troværdigt er også, at Karen Jensens familie overtog »Tingstedgård« 1916, hvor gården formentlig allerede på det tidspunkt havde navnet. I øvrigt kan gården føres tilbage til 1826, så det kan jo udmærket være en mundtlig overlevering Karen gengiver, og som stammer helt tilbage fra den tid, da stedet hvor tinghuset havde ligget med sikkerhed endnu kunne påvises.

Litteratur

Jens Chr. Frederiksen: Holsted Sogn. 1931.
Oluf Nielsen: Gørding Herred. 1872. Genoptrykt

Vagn Olesen, tidligere gårdejer og formand for Lokalhistorisk Forening 1989-2006. Født i Jels 3.4.1937, barndom i Visbjerg (Løgumkloster). Inden han i 1962 købte Klostergård sammen med Grethe Olesen, havde han været på Ladelund Landbrugsskole, hvor han senere kom til at sidde i bestyrelsen. Da de i 1999 afhændede gården (SPF sobesætning) i Stårup var der 65 ha jord til. Som ivrig cyklist var han den drivende kraft bag udgivelsen af pjecerne *Cykelruter i Bramming*. Han har siddet i redaktionen af Lokal-årbogen 1998-2005. Adresse: Sejersgården 20, 6690 Gørding. e-mail > vagn.olesen@mail.dk<

Kommentar til

Tinghus i Sdr. Lourup 1685- 1737

Af Stig Hegn

Det var i 1684 at de to herreder Gørding og Malt igen blev lagt sammen og få år efter blev det bestemt at dommer- og fogedsædet skulle besættes med *lærde folk.*[1] I en periode på 60 år fungerede denne enhed – frem til 1737. Det var tiden med Den stor Nordiske Krig, Tordenskjold og Jeppe på Bjerget. Tingstedet var centrum for notering af ejendomshandler, gældsbeviser og arvefæstelse – det udgør i hvert fald langt den overvejende del af de sager man et halvt hundrede år før kunne følge på tilstedet i Skads.[2] Man skal altså ikke forestille sig at det var voldsmænd og mordere der befolkede tingstedet. I Skads var der tingdag hver tirsdag – måske har der været det samme i Lourup. Desværre er tingbøgerne ikke udgivet, man kan kun finde noget fra tiden før.[3]

Dengang for 250 år siden var meget anderledes end i dag. Befolkningen var ikke ret stor, specielt ikke her i Vestjylland. Der boede kun en 4-500 mennesker i hele Gørding[4] og i Lourup var der kun fire gårde og en halvgård.[5] Og en stor del af området var hede. Således skal vi f.eks. helt frem til slutningen af 1800-tallet før Hans Bennedsen opdyrkede de sidste 25 tønderland hedejord til sin gård på Sdr. Lourupvej 36-38.[6] Området omkring tinghuset var meget anderledes end det man kan se i dag.

Veje dengang var hjulspor – man skal helt frem til 1852 før vejen mellem Kolding og Hjerting blev anlagt. Og datidens korttegning var ofte ret summarisk, det er faktisk først i 1762 Videnskabernes Selskab begynder en opmåling, men først i 1887 er den egentlige generalstabsmåling tilendebragt.



Herredsskellet ved Særmarksvej i Holsted kommune set mod syd. Det er Gørding herred til højre og Malt til venstre. Foto: Stig Hegn

Tinghuset

Men tinghuset blev altså bygget omkring 1685 og herredsfogeden havde fået besked på at bygge et tingsted på 4 à 5 fag med *en galge med stige og en kag med halsjern og ringe.*[7] Der var altså med galge og hele pivtøjet lagt op til et tinghus i stil med købstædernes. Men et hus med 4-5 fag var jo ikke til den store pralen. Men allerede i 1698 – 13 år efter – er huset i forfald. Det tyder jo ikke på den store soliditet i byggeriet. Måske har der været brok i den fordi bønderne selv skulle betale for bygningen. I hvert fald er der i den gamle bog om Holsted.[8] en beskrivelse af et hus der trænger til en kærlig hånd i 1698– til 193 rigsdaler siges der. Til huset oprindelige størrelse er lagt to fag til opstaldning af heste. Om huset så *er* blevet repareret melder historien ikke noget om. Men det er ikke galt at antage, at det har været en simpel sag, der var ikke gulv eller loft i huset og vandet trængte ind ved uvejr. Og fyrre år efter opførelsen ansøgte herredsfogeden Søren Bjerrum kongen om at der oprettes et fælles tinghus for Skads og Gørding-Malt herreder ved Gjestbro sogn, da *Gørding-Malt herreders tinghus var ganske brøstfældigt... og i 1747 bevilgedes dette, hvorpå det nuværende Lille Endrup blev tinghus.*[9] Men altså ikke i Gjestbro, men i Ll. Endrup i Vejrup.



Fra herredsskellet falder landet mod vest til Dyrdal i Gørding herred. Foto: Stig Hegn

Efter 60 år på stedet forsvandt institutionen så fra Lourup. Der var tale om et tinghus der gennem hele sin tid har været et simpelt hus. At give sig til at lede efter et hus der eksisterede for 250 år siden kræver at man går virkelig videnskabeligt til værks. Ikke mindst når man betænker at det sikkert har ligget et sted hvor en eftertids bønder har pløjet utallige gange.

Hvor lå tinghuset?

Hvor tinghuset lå har givet anledning til mange spekulationer, og jo længere man kommer væk fra 1737, jo luftigere spekulationerne. Det sikreste vil være at gå ud fra kilder der er nærmest tiden – da man som ovenfor anført næppe kan regne med at finde fysiske spor efter huset.

Den daværende underarkivar ved Landsarkivet i Viborg, Hans Knudsen har forsket i sagen citerer hvad den daværende stiftamtmand von Spreckhan har indført i tingbogen om stedet: at han *personligen ladet os finde[det] paa Marken ved Skellet som begge Herreder adskilt have...* paa *Grimhede straks ved Dyrendal imellem Lourup og Giørklint, ikke langt fra Herredsskellet.*[10]

Af disse optegnelser fra samtiden omkring 1685 står det altså fast, at huset lå:
1 På Grimhede, på en tue eller en knold
2 På Lourup marks østlige del, men mellem Lourup og Gørklint
3 Lige ved Dyrendal.
4 Ikke langt fra herredsskellet
5 I 1698 står der at tinghuset ligger på vild mark

Hvor Grimhede er fortaber sig, jeg ved det ikke. Men huset har altså ligget på heden, på en knold, på vild mark. Det lyder som om det er på lars tyndskids hede.

Dyrendal, eller Dyrdal som det hedder i dag er en lille vandførende lavning der løber ud i Holsted å, hvor vandet kommer/kom helt oppe fra jernbanedæmningen mod syd. Dyrdal befinder sig nord for Sdr. Lourupvej. Det første hus vest for i dag er nr. 45, et nyt hus. Lidt vest herfor er nr. 11 på Gørklintvej. En 800 meter vest for nr. 11 var grænsen mellem Gørding og Holsted,[11] og altså herredsgrænsen. Syd for Dyrdal går i dag den vej der senere er blevet døbt Tingvej.

Det andet pejlemærke er at det ligger øst for Lourup mark. Nr. 11 er det første eller et af de første huse der blev flyttet ud fra Lourup.[12] Det er blevet kaldt Østre Lourup Mark. Nu kan Lourup mark vel tænkes at omfatte et område vest for nr. 11. og måske helt til Gørklint.

Sandsynligt sted for tingstedet

Et sted i nærheden af Gørklintvej nr. 11, Holmsgård[13] kunne meget vel være stedet, hvor tingstedet har ligget. Herfra og til sogneskellet stiger landet op til 107 til 113 alen – altså næsten 4 meter – og Holmsgård ligger netop på en knold. Der østpå mod Særmark[14] var



I herredsskellet ved Særmarksvej ligger punkt 107 – heromkring kan tinghuset have ligget. Her set i østlig retning. Foto: Stig Hegn

der hede så sent som 1900. Det er i dag i Holsted kommune, men den tidligere leder af Lokalakivet, Chr. Carstensen, har ikke kunnet supplere med oplysninger om beliggenheden af tingstedet.

Tingvej

Der er således ikke noget der ud fra oplysningerne fra 1600-tallet, der tyder på, at tingstedet skulle have ligget der hvor Tingvejen ligger, idet den jo ligger syd for Dyrdal og ikke vest for.

En kender af lokalhistorien, Hans Bennedsen, skrev om sagen i 1925[15] og han havde snakket med Pæ Kræmer,[16] der jo ejede det der i dag hedder Tingvej 1, og han vidste ikke hvor tinghuset havde ligget og som Bennedsen skriver: *Der er ingen gamle Folk her omkring, der nogensinde har fortalt noget bestemt om Tinghuset i Lourup.*

Stig Hegn, februar 2006

Noter

1. Jesper Madsen: Skads Herreds gamle Tingsted. I: Sydvestjylland 9.4.1906
2. Skast herreds tingbog 1636-40. udg. af Udvalget for Udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie, ved Poul Rasmussen. 1955-66. 5 bd.
3. Gørding Herreds tingbog 1660-1661 / Udgivet af Gert Ravn Nørgaard. Oxbøl, Lokalhistorisk værksted, 1991. 1. halvbind. 111 blade. Gørding herreds tingbog 1660-1661. 2. halvbind. I: Vardesyssel Aarbog. Årgang 20. 2003. Side 23-57. Gørding herreds tingbog 1661. 1. halvbind. I: Vardesyssel Aarbog. Årgang 20. 2004. Side 38-51. Gørding herreds tingbog 1661. 2. halvbind. I: Vardesyssel Aarbog. Årgang 22. 2005. Side 98-113.
4. 490 ved folketællingen i 1769, jf. http://www.dis-danmark.dk/kipkort/tabeltal/talribe.htmlf
5. Ejler Nielsen: Lourup. Bind 1. 1997. side 21. I 1769 var der 490 indbyggere i Gørding sogn – og i hele herredet kun 2.942.
6. Ejler Nielsen, sst. side 18
7. Hans Knudsen: Strid om Valg af Tingsted. I: Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 4:4. 1923. Side 194-201
8. Historiske efterretninger om Holsted Sogn (Malt Herred) samt træk fra nutiden / ved Jens Chr. Frederiksen . Holsted : Pedersen, 1931. 276 sider, illustreret. JCF anfører ikke hvor han har sine oplysninger side 34-35 fra, selvom han sætter dem i citationstegn.
9. Oluf Nielsen: Historiske Efterretninger om Gørding Herred. 1872 (genudgivet 1978). side 2-3. A. Sørensen (Fra Ribe amt, bind 11, 1944-47 side 628-32) anfører udførligt hvad der var planlagt at skulle gå med til den nye bygning, bl.a. egedøre, jern for vinduerne og 100 læs kampesten til grundvolden – nu skulle der bygges for eftertiden! Ll. Endrup var omkring 1900 afsat lige øst for Endrup.
10. anførte sted, side 199. På side 198 skrev Knudsen at Spreckhan havde fundet et sted *Østen paa Lourup Mark udi en Hede[der] kaldtes Grimhede, Vesten fra Dyrendal ved en tue eller knold.* Han citerer ikke sin kilde.
11. Se Kort og matrikelstyrelsens Historiske kort/målebordsblade 1900 på http://kmswww3.kms.dk/kortpaanettet/. I 1970 blev en del gårde fra Gørding overflyttet til Holsted kommune og grænsen således flyttet mod vest.
12. Gården der i 1807 tilhørte Jens Christensen er afsat på Videnskabernes Selskabs kort over Riberhus Amt 1804. Gårdens jord blev i 1900 stort set afgrænset af den lille bæk gennem Dyrdal ned mod banelinjen, jf. note 13.
13. se Ejler Nielsen, sst. side 62-63, plus hans: Lourup. Bind 2. 1997 side 87 og 91.
14. Matr. NR. 3A Særmark, Holsted ligger på en høj, 107 alen/33 meter – øst for Særmarksvej 72, et stenkast fra herredsskellet. Tidligere boede Jens og Niels Friis her og lidt mod øst Æ Sjællander, jf. kortet Karl Fr. Kock: Heirskov i Maalestok 1:40.000: Heirskov og Lourup omkring Aarhundredeskiftet [1900]. (Tilh. Anne Margrethe Bertelsen)
15. Hans Bennedsen: Tinghuset i Lourup. I: Vestkysten 4.3.1925. HB anfører beliggenheden af Dyredal som *den Dalsænkning der er Vest for* Holmsgård. Han var født i 1855, ejede Lourupvej 36-38 Gammelbro fra 1885-1916.
16. Han hed Peder Hansen Kjær (f. 1832) og havde gården fra 1861-93. Iflg. Ejler Nielsen, Bind 1, side 66

Om forfatteren, se artiklen *Bramming Brandvæsen*